

Տարեկան գին: 10 ռուբլի կես տարվան 6 ռուբլի:

Առանձին համարները 7 կոպեկով:

Թիֆլիսում գրվում են միմյանի խմբագրատան մէջ:

Մեր հասցեն: Тифлисъ, Редакция «Мшакъ»:

Կամ Tiflis, Rédaction «Mschak»:

Տէլէֆոն № 253:

ՄՇԱԿ

Խմբագրութիւն լայն է առաւտեան 10—2 ժամ

(բացի կիրակի և ածն օրերէն)

Յայտարարութիւն ընդունում է ամէն լեզուով:

Յայտարարութիւնների համար վճարում են

խրաբանչիւր բառին 2 կոպեկ:

Տէլէֆոն № 253:

ԲՈՎԱՆԳԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆ

Բարոյական վարակիչ ախտ. Թիֆլիսի քաղաքացիների ընտրութիւնը. ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Վարարողի խանութի տնօրէն. Դամակ Պետրոսովիչ. Դամակ Ներսիս-Արտակի. Ներսիս լուրեր. —ԱՐՏԱՐԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Վերջին տեղեկութիւններ. Գաղափարական կեանքից քննարկ. Դամակ Թիւրքիայի. Արտաքին լուրեր. ԲՈՐՈՒՄ. —ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ—ՑԱՅԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ—ԲԱՆԱՄԱՐԱՆՆԵՐ Մէջքի աղջիկը:

ԲԱՐՈՑԱՎԱՆ ՎԱՐԱՅԻՉ ԱԽՏ

Ինչքան էլ անխորժ լինի, բայց պիտի խոստովանենք, որ ոչ ապաւանկելով, ոչ էջէջէջութեամբ, ոչ բանաստեղծութեամբ և ոչ էլ արտաքին վտանգը չեն թուարկում աւազակների համատարած ապագահութիւնները ամբողջ Անդրկովկասում, և թուրք բէգերը՝ մահմեդական ամբողջ բազմութիւն խմբերի դուռն անցած՝ շարունակում են ապագահութիւն, որ իրանք ամենագործ են և անընդունելի...

Չէք դանի այս քաղաքի Անդրկովկասի բոլոր թուրքաբնակ նահանգներում և ոչ մի դատար, որտեղ աւազակութիւնը օրվայ չարքէ չը լինի, ինչպէս և չէք դանի ոչ մի տեղ, որտեղ թուրք ազգաբնակչութիւնը ինքը որ և է փորձ արած լինէր՝ զսպելու իր միջոց դուռն եկող այն անխորժ խմբերը, որոնց անհամարձակութիւնը, ճշմարտան աւազակ, արդէն չափ չէ ուղղում ձանաչել և աւազակական դոյն է ստանում:

Տեսել ենք վարակիչ ֆիզիկական հիւանդութիւններ, որոնք վարակում են ամբողջ նահանգներ, բայց երբեք չենք տեսել, որ մի այնպիսի բարոյական ախտ, ինչպէս է գործել թուրք աւազակութիւնը, և մարդկային անհատները, վարակելի կերպարանք ստանալով, և վարակելով մի ամբողջ ազգաբնակչութիւն, տարածվէր երկրի մի ծայրից միւս ծայրը, վտանգաւոր դարձնելով ոչ միայն աննշան ճանապարհները, այլ ամբողջ

պատմական դժեր, նոյն իսկ նահանգական քաղաքների ամենամեծաւոր բնակիչ կէտեր...

Ինչպէս կեղտոտ, սանիտարական ստոր պայմաններում ապրող, և առողջապահական պայմանների մասին ոչ մի գաղափար չունեցող ամբողջ մէջ անարգել մուտք է գործում տարաբնակիչ հիւանդութիւնը, մարդկային մարմինը ապանոց վարակել տալով և անցնում է մի անցի միւսը, մի գիւղից միւսը, այնպէս էլ աւազակութիւնը, իբրեւ բարոյական ախտ, պարարտ հող դանելով մատուցապէս խառնար, անկիրթ, կիսամայրիկ թուրք ժողովրդի մէջ անմիջապէս բեղմնաւորվում է, և հրէշաւոր չափեր ընդունում, անցնելով մի դատարից միւսը, վարակելով մի նահանգից յետոյ միւսը...

Անդրկովկասի թուրք ժողովուրդը մասամբ այն պատճառով որ անպատիւ է մնում, մասամբ էլ այն պատճառով որ յափշտակված է աւազակներով, իբրեւ իր կենքի մէջ գործելիւն ունեցող միակ հերոսներով, շարունակում է վարակվել աւազակութեամբ զբաղվելու ախտով, և դա է պատճառը, որ երբ իշխանութիւնը ոչնչացնում է աւազակային խումբը՝ Նախիջևանի դատարանում, միւս օրը մի այլ խումբ երեսան է գալիս հարեան Ջանդուբեյի մէջ, կամ երբ աւազակութիւնը ճնշվում է Վազանի կողմերում, նա՝ կրկնապատկւելով ուժով Նախիջևանի կողմերում, Բորչալուի սահմաններում կամ մի այլ տեղ...

Մենք չենք հասկանում, թէ ինչ է ախտը թուրք ամբողջ այս ընդհանուր բարոյական անկման քաղաքի մահմեդական բարձր հոգևորական կանոններով, որի ներկայացուցիչ չէլիս-իւլիս-իսմայիլ, տարիներ առաջ, մի քանի անգամ ձանապարհօրդելով դատարաններում, հրաւեր էր կարգում մահմեդական ազգաբնակչութեան՝ նախընտրել խա-

ղաղ աշխատանքներին և հաշտ ապրել հարեան ազգերի հետ... Հէնց այժմ, ներկայ քաղաքներին, ամենայնպէս ժամանակն է ասի կանոնները մահմեդական հոգևորականութիւնը, որպէս զի նա էլ, ձեռք ձեռքի առած իշխանութեան ներկայացուցիչներին հետ՝ ջանք գործ դնի զսպելու այդ հրէշաւոր բարոյական քաղաքից ոյժը, որ աւազակութիւն անունով թագաւորում է այդ կիսակիրթ ամբողջ ամբողջ մատուցութեան և ձգտումների վրա: Մի-թէ այդ հոգևորականութիւնը կարծում է, որ նրա միակ կոչումն է բնակչից այդ ժողովուրդը մէջդէտնելում և մղկիթնելում: Ինչպէս էլ մտածում, որ եթէ այս անգամ էլ՝ այս կամ այն միջոցով չը սանձահարկու աւազակութեան համատարած ախտը, թուրք ժողովրդի յանդուրժելիւնը այն աստիճանին կարող է հասնել, որ ուրիշ անգամ ոչ մի միջոցով հնար չի լինի նի ստիպելու նրան, որ իր չափը ձանաչի:

ԹԻՖԼԻՍԻ ԲԱՆԱՄԱՐԱՆԻ ԲՆՏՈՒՄԻՆԵՐ

Երէկ երեկոյեան, հոգևորների 6-ին, Թիֆլիսի դոման գրադիւց քաղաքացիներ ընտրութեամբ: Ժամի 8-ին արդէն սկսեցին հաւաքվել ձայնաւորները, որոնց թիւը հասնում է 74-ի: Վերնատանը հաւաքված էր ահա-գին բազմութիւն՝ աղանախա լինելու քաղաքային ինքնավարութեան մէջ այդ ամենակարեւոր ընտրութեան և տեսնելու թէ ինչպիսի պիտի վերջանայ մեր նոր և հին կուսակցութիւնների պայքարը: Մասնաւոր սեղանի շուրջը տեղաւորված էին Թիֆլիսի մամուլի ներկայացուցիչները:

Ժողովը բացեց քաղաքագլխի պաշտօնաւարար Խաչատուրի, առաջարկելով կանոնադրանքի անուններ տալ: Նախ ձայնաւորները տոմսակներով առաջարկեցին լինիս-մուսիս քաղաքագլխի պաշտօնի համար: Առաջարկվածներն էին՝ Գէորգ Եւանգելով

38 ձայնով և իշխան Գ. Թումանով՝ 30 ձայնով: Այդ երկուսն էլ ցանկութիւն յայտնեցին քուէարկելու: Քուէարկութիւնը բուկեւրաց յետոյ իշխ. Թումանով հրաժարվեց քուէարկվել և վերջինը տուեց իր տու-վը: Քուէարկվեց միայն Եւանգելով: Գաղտնի քուէարկութեան հետեւանքը եղաւ այս: Եւանգելով ստացաւ 38 արիտակ և 34 սեւ: Գումայի ընտրած անձը պէտք է առաջարկվի ներքին գործերի մինիստրութեան հաստատութեան, որից յետոյ նա կը կոչվի ընդունելու իր պաշտօնը:

Ժողովը փակվեց ժամը 11-ին:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՎԱՐԱՐԱՐՈՒ ԽԱՆՔԻՆ ՏՈՂՈՐ

Շուշուց տեղական ուսուցիչներին հաղորդում են, որ ամենաբարձր 1-ին վախճանից Վարարողի վերջին խանի աղջիկը իշխանութեան խորհրդարան-բէգում Ուշիկով: Այս առիթով հարկաւոր ենք համարում մի քանի պատմական տեղեկութիւններ տալ:

Ինչպէս յայտնի է, Վարարողում թուրքերի իշխանութիւնը հաստատվեց անցաւ դարի կեսում, երբ Կար դեռի տափարակներում թափառող ջուռնչիւր ցեղից մի մարդ, փանաճ անունով, կարողացաւ օգուտ քաղել Վարարողի մէլքերից մէկի վարարողին Մէլք-Շահապարի թուրքութեան և հիմնելով նրա կարեւորներում Շուշի բնակչւ, բռնակալութեան խան դարձաւ: Միակի թուրք խանի և Վարարողի հայ մէլքերին մէջ մի անողորմ մրցութիւն, որ տեղի մինչև անցաւ դարի վերջը: Ներքին պատերազմները, բայց մասնաւոր փանաճի կողմակից հայերի վատարկութիւնները իսպառ ջլատեցին մէլքերին աւանդական իշխանութիւնը: Հայերը ինչպէս յայտնի է, աւելորդապէս բռնակալութիւններ էին վարում ուսուցիչների հետ, ինչպիսիք նրանց հովանաւորութիւնը և ազակցութիւնը: Փանաճ-խանին յաջողեց նրա որդի Խրատի-խանը, որ աւելի կատարել կերպով շարունակեց իր իր երկրի իսկական տեր-

հարաւային կողմում: Այսին և հարթապարի տեսարաններ, որոնք տարածված էին դեպի հիւսիս և արեւելք, բայց դրանց արդեւ ոչ գեղանայքը էր արեւ. այստեղ էին արտերը, որոնց տեղերը արին-արտատուք էին թափում: Անա-խաթունի մօտ, արտեր, որոնք այժմ արեգակի տակ մահատվում ու մեղեկութիւն էին քարոյում: Ուրիշ բան էին հարաւային լեռները, միայն նրանց հակա լանջերի վրա փոխված կուսական ամրաստիւններ էին, որ անտես էին անում երկրի կրակը և շարունակում էին փայլեցնել նրա տակ իրանց հրաշալի կանաչները: Այդտեղ էր Մանասը՝ Նըրանից գանդաներ չէին լսվում, նրա գործը լաւ էր այդ դարձուրով բարձրութիւնների վրա ծառաստանների մոլոր խորշերում, որոնք արեւ լոյս էլ չէին տեսնում:—Ինչ տարբորակ հակադրութիւններ է տիրում երկրի մշակված արտաւորում ձեռնմանքներ են լսվում, թէ և այդտեղ է գալիս հայը, մարդու երջանկութեան աղբիւրը, իսկ այնտեղ, որ ոչինչ չէ անկրթում մարդու ձեռքով, որ վայելի զապանները պատում ու արին են թափում, այնտեղ մարդու գանդատը չէ լսվում: Ինչու է այսպէս...

Արեգակը բարձրանում էր, հարցը մնում էր հարց: Վարարողները մեծ մասը հեռացել էր, որ-բանում մնացել էին երեք հոգի, որոնք դեռ խոսում էին Անա-խաթունի հետ:

Յանկարը դրանք էլ լուցեցին: Բացվեցան դուռն մեծ դռները, Շահապարը կատարած ներս բնակաւ, իր ետեւից քաղաք տալով զգալի աղջկան, որը, այնու ամենայնիւ, պիտի բռնած էր պահում նրա փէշերը: Յետոյ երեսայ պատառ փէշին երկու ձեռքով գրկած երկապին, վառահար, արտասուք թափելով: Այնուհետ ստատկացաւ, երբ դուռը նորից փակվեց: Շահապարը մնացում էր, ոտոտոտում, բարկութիւնից պատուի էր ուղղում: Առաջին փայլեկանում Գալիան էր հաւատում իր աչքերին և դեռ հարցնում էր՝ նոյն է

ԲԱՆԱՄԱՐԱՆ

ՄԵԼԻՔԻ ԱՂՋԻԿԸ

Միամիտ աղանակ... նա երկապի հասկացողութիւն ունի: Դրոյ մասին: Եւ Մէլքին երբեք չէր էլ համարվել հասկացնել ամեն բան: Անգոր էր նրա լեզուն, ինչպէս և ամեն մի լեզու ամբողջ ամեն մէջ: Այդ տկարութիւնը նա նորից փախկնեց զգուշացնելի մէջ, սկսեց կամայ-կամայ հեռացնել աղանակին դրոյ աշխարհից: Այս, անցել են ապագայի օրերը... Գալիան էր այժմ աղաղ աղջիկ չէ, որ դուռն գնաց և ներս մտնէ, երբ կը կամենայ: Ոչ, հարմար-ցունների համար սահմանված են խիտ օրէնքներ, պէտք է թաղմանը չեղաւ մարդկանց աչքին: Հարմարեցնել տեղը պատճառն է, իսկ գործը լաւ տղաներ...

Նորից Գալիանին զգաց, որ դայեակը ծուռ է իր լեզուն, նորից նա հասկացաւ, որ պատճառ-ները հնարած են: Եւ այս անգամ էլ նա չտեսց մի բան, որ հասկացնել թէ ինքը միամիտ երե-կայ չէ, այլ միջոց դրեց խոսակցութեան ու գուրգուգանք, արտասանելով բոլոր տակ.

—Կարմիր խնձոր... Ամառվայ օրը տաքացել էր: Աղջիկը նստեց փաթիլի պտուղաբեր շուքում: Ներքին յարկի մեծ սրահում լսվում էին վիճաբանութիւններ: Անա-խաթունը գիւղացիներից հարց ու փորձ էր անում անտեսական գործերի մասին: Բազմաթիւ դատն գանդանների մէջ նա աշխատում էր անցկացնել իր միտքը—որ մարդիկ չը մտածան մէլքի տունը և հնար գտնեն հողային տուրքերի դոյն: Մի մասը տարւո: Բայց հակաճառողները այնպիսի դժուր փաստեր ունեին, որ այրին

Տեսնեմ երբեք: Եր համարելու կարողութիւնը: Գիւղացիներից ոչ ոք չէր տրամադ, որ վերջին տարիներ մէլքի տունը բոլորովին մոռաց-վածի պէս է, զրկված է իր հատկանիւնից, իսկ ոչ հասկանում, որ մէլքի հարստութիւնը գիւղացիների տուած տասնաութն է, չը կայ մի մարդ, որ համարձակվել մոռանալ թէ մէլքին է երկրի տերը, հասարակաց հայրը, և երբեք չէ եղել, որ գիւղացին քաղցած մնայ, եթէ միայն մէլքի հորերում հայրանալի կար:

—Գիտե՞ս սուրբ Գրիգորիոս, վկայ է սուրբ Ղևոնդիկը, որ մեղք մերը չէ—ասում էր մի պաշտօնական ծերունի:—Մեղքում չունի չէ մնացել: Իսկ երբ տուրքութիւն, գերութիւն, լսել ենք հին-հին պատմութիւններ սովի, ժամատի-տի, մարտի մասին բայց այսպիսի գրութիւն երբեք, երբեք չէ եղել մեր աստուծոյ տակ: Երկրից չէ վնասել մեր արտերն ու անդամատան-րը, բայց մենք տկար ենք, մեր շապիկն անգամ մեղ չէ պատկանում: Օր ու գիշեր, շարունակ անդնդաւոր, մեղ պլուս է են,—սա չափազանցու-թիւն չէ: Գու պէտք է տեսնու թէ ինչ ամենի գաղափարներ են լոյս ընկնում մեր գիւղերում, կըլ-լանցնել նրանց անկարելի է դարձնել վերջին պատան և նրանցն է, որովհետեւ մեր աների մէջ այլ ևս չը կայ մի նուիրական պաճախ, ուր կարելի լինի մի բան թաղմանը: Եւ մենք տուն էլ չունենք, աները պատկանում են գիւղացի-նրին, իսկ մենք նրանց ծառաներն ենք—ինչ ծառաներ, անասունն էլ լաւ է մեղանցի, որովհե-տե չէ հասկանում, իսկ երբ չառ է ամենից, ընկնում է ու սառնում: Գոյն գիւղացիներին հանկէն մեր աներից, պաճէին մի առանձին տեղ մի տան նստացրել են այդ անտանիկ հիւրերին, որոնք կարում են մեր կիսկը բռնի գանդակ: Բայց չեն տգնում, այլ պահում են կիսամուս: Եր լաւ խորովն մեր տան մէջ, մեր կրակի

վրա: Վերջապէս, մեր ցաւերը մեր արեւից էլ բարձրացան, էլ ուր պիտի դառն...

Փանի աղապիսի միմանջներ էին լսվում մէլք-րի սրահում: Անա-խաթունը չէր էլ փորձում տիրել գանդաւորներին, տիրել նոյն իսկ մեկ բառերով: Նայն իսկ այն յաւանանական խոսքերով թէ Աստուած ողորմած է: Ինչ հարկաւորութիւն կար: Այլ ևս գայութիւն չունէր մի տիրանք, որ աղբիւր, ինչպէս այլ ևս արտաւոր չէր քանում կատարութեան ծայրին հա-տած թշուառութիւնը: Ոչ մի սերահարսութիւն, ոչ մի սուր չէր կարող հասկանել տալ այնպիսի մի բան, որ յայտնի չը լինէր այլմամբ, միտիւր դարձած պոռկոյն: Եւ մէլքի արքին աշխատում էր շարժանքը այդ միտիւրների տակ թաղված կայծերը, ընդհակառակն, նա ջանք էր գործ դնում, որ խոսակցութեան յիւթը մնայ նայն—անտեսական գործերը: Անդրկովկասում, ի հար-կէ չունեցաւ, մեր ժողովուրդը մերկ ժայռ է: Ինչ կարելի էր տեսնալ: Միտում էր միմիկարով միայն նրանով, որ դոյն անվառ է Մէլք-Յու-սիկին թողած մեծ անտեսութիւնը, որ մինչև այժմ բաւարարութիւն էր ապին տան բազմա-ւորների, կողոպուտների այդ տարիներում մի առանձին բանա հովանաւորում էր այդ անտե-սութիւնը: Նայն իսկ գաղափարներ չէին պատուած մի հաս աշխարհում կայ: Բայց Վարարողայում կանգնած էր օրհասական այն հարցը թէ մինչև երբ կը շարունակվի այդ բարոյութիւնը և ար-դեօք ժամանակ չէ, որ նրա տանն էլ հասնէ կո-ղապակու հերթը...

Գալիանին համարեա ոչինչ ուշադրութիւն չէր դարձնում այդ խոսակցութիւնների վրա, թէ և դրանք երբեք ընդունում էին աղմուկի ձե: Նրա միտքը նորից գրաւել էին լեռների կոյտե-րը, որոնք անկարող ցրված էին Աւետարանից

Կիրակի, հոկտեմբերի 5-ին, երգուհայ հասարակականները ճաշ առին «Օրինակ» հիւրանոցում Թիֆլիսի նահանգական գաղութային նախկին նախարար, իսկ այժման նահանգապետ Բիկովին:

«Южный Край» լրագրող հետևողները քիչ անհետկան է հաղորդում: «Կարգիվում ապրող ազնուական Ա. Պ. Կոլի վերադարձումը լրագրողներին խոսքով, տասնհինգ տարի առաջ առաջնայի իր ուսման ընթացքը դիմադրելու և հաստատված վերադարձի տոնացու: Այս ևս կու տարի համալսարանում մնալով, Պ. Կոլի գուրու եկաւ այնտեղից և պետական ծառայութիւն մը տուաւ: Այս տարի նա ցանկութիւն յայտնեց համալսարանի վարչութիւնը մերժեց նրա խնդիրը այն պատճառով որ դիմադրական ապստամբ օրից տասը տարեց աւելի է անցել: Պ. Կոլի խնդիրը ներկայացրեց ժողովրդական լուսաւորութեան միջնորդութեանը, որ արդիւնով այդ խնդիրը, բացառելով թէ դիմադրականի հաստատութեան վերադարձն ունեցողները միշտ և ամեն ժամանակ իրաւունք ունին մանկ բարձրագոյն դպրոցները և որ դա մի օր տըր այդ դէպքում ոչինչ նշանակութիւն չունի»:

Ճաղովրդական լուսաւորութեան մէջ յարուցված հարցը թէ ինչպէս որոշել է կազմակերպել լուսնական եկեղեցական տարրին կարգի դպրոցները, լուծվեց այն մտքով թէ այն դպրոցները, որոնք աւելի ընդարձակ դասընթաց ունեն, վարչութեան և վերահսկողութեան տեսակետից պէտք է հաստատուեն ուղղափառ երկրպագան ծխական դպրոցներին, իսկ մնացածները—միջնակարգ դպրոցներին, բայց լուսնական հաղափարներով իրաւունք պէտք է ունենայ հսկել աշակերտներին կրօնական կրթութեան վրա վերադրելու դպրոցներում:

ՇՈՒՄԱԿԻՆԻՅ մեզ գրում են. «Արեւից երեք օր առաջ Հաւելի աւազակը իր խմորի կաշուով դաշտի վրա կապակեց Շուալիքի գնացող ինժեներին և իր ընկերներին օրը ցերեկով տանելով նրանց բոլոր կանխիկ փողերը: Այս նոյն խումբը կապակեց է փառքօյններին և սպառազանքներին»:

ԱՄԱՆԱԿԱՆԻՅ մեզ գրում են. «Արեւի աշուն է, բայց թիւրքացի դադիականները հայրենիք չը կարողացան դնալ և երկի կը ձմեռեն այստեղ: Ինչպէս պէտք է լինի այդ թշուառների վիճակը, քանի որ մեր գիւղերում, հայի ստիպութեամբ պատճառով թանգութիւն պիտի տրեւ և մեր շինականը չէ կարող անցեալ տարեկան պէս իր հացը կիսել իր թշուառ եղբոր հետ: Ի՞նչ և ում գիւղի գաղթականը»:

ԱՂԱՍԻՅ մեզ հաղորդում են. «Շուշի տանող ճանապարհի վրա Աղլամ և Կարբենտ կաշարանների մէջ՝ ահա մի քանի օր է որ ճանապարհորդները ենթարկվում են առաքանների յարձակումներին: Առաքանները թաղանթներ չառն անցորդները»:

ԳԱՅԱՆԻՅ մեզ գրում են. «Մեր դատարանը դեռ չարձանակում են առաքանները քաջագործութիւնները: Ձը նախկին տարիականան հակադրութեան նրանք դեռ այս օրերս քննելի վերին Աղլան գիւղի առաքանները դէպի Շամշադիլի կողմերը: Յայտնի է դարձել որ անտառում թնայ կացած առաքանները օգնութիւն են ստացել թուրքերից: Շամշադիլի պրիստոնով փախստորդը հոկտեմբերի 4-ին բազմաթիւ մարդկանց հետ ճանապարհով է դէպի Կիզիլդաղի և Սաղիլի կողմերը՝ հետամուտ լինելու առաքաններին»:

ՇՈՒՄԱԿԻՆԻՅ մեզ գրում են. «Ներկի սեպտեմբերի 30-ին, ժամը 6-ին Շուալեք եկաւ Թիֆլիսի նահանգապետ Բիկովը: Գաւառապետի օգնականի հետ միասին ընդ առաջ էր գնացել մեծ բաղնիս: Կիւղի ծաղիկն հասարակութիւնը չինել էր մի կամքը ծաղիկը փնջերով և դրօշակներով: Երբ կատար ճառաւ այդ անդ, նահանգապետը լեւաւ, ընդունեց աղ ու հացը և իր թարգմանի միջոցով դիմեց հասարակութիւնը հետեւեալ խօսքերով. «Շատ ուրախ եմ ձեզ տեսնելու, սոյն Աստուած որ միշտ այսպէս ուրախ արամադրութեանը տեսնելը միմեանց հետ»: Ժողովուրդը շնորհակալութիւն յայտնեց և ներկայացրեց մի խնդիր բաղնիսի ստորագրութիւններով, գիւղի ցուրերին դարձան անկեղ համար: Այդտեղից նահանգապետը գնաց գաւառական վարչութիւնը և ինչ ժամ մնալով ու ընդունելով մի քանի ծառայողներին, մեկնեց մօտակա Սաղախու գիւղը»:

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՆ

ՎԵՐՋԻՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՆՆԵՐ

Կ. Պօլից հեռագրում են սեպտեմբերի 21-ից, որ շնորքին գործերի միջնորդ Մանուգ-Փաշա հրամանագրեց Անտօլիական վերադարձի ընդհանուր նահանգապետներին աշխուրջ հոկտեմբերին ունենալ հայկական արհմայրախմբի վրա ուր վերջերս այդ տեղերում իր թէ՛ գործադրել է, և նոյնպէս եւստիւրան միջոցներ ձեռք առնել մի քանի տեղերում երեւցած հայկական հրատակարարների դէմ: Մանուգ-Փաշա իրաւունքները հրամանագրեց է Տրապիզոնի վալիին անցադաղ միջոցներ ձեռք առնել ջնջելու կամ ձերբակալելու հայկական հրատակարարները որք ահա երկու տարի է արդէն անպատիւ գործում է Սասունի նահանգապետութեան զանապառն անդին: Այժմ ներքին գործերի միջնորդ մի հեռագիր է ստացել Տրապիզոնի ընդհանուր նահանգապետից, որի մէջ այդ վերջինը հաղորդում է, թէ իր գործերին երեք օր առաջ աշխուրջ է դեմ վերջինը առաքաններին թափառելը մէկի պարագլխին, Միւստա անուով մէկին և նրա 35 զինուոր համախոհներին: Թիւրքերը իրանց այդ աշխուրջութեամբ պարտական են հայ յարակալականներին մէկի կնոջ մատնութեամբ: Այդ կնոջ համար անտանելի էր դարձել լեռների վրա և անտանների մէջ անդադար թափառելը և այդ պատճառով նա փախել էր թիւրքերի մօտ և ցոյց տուել ապստամբների տեղը: Մի և նոյն ժամանակ Սասունի իշխանութիւնները հաղորդում են Բ. Գրան, թէ այնտեղի վերադարձում թափառում են անդիլիքին խօսող մի քանի անձինք: Այդ անձինք իրանց միջոցներ են ձեռնարկում, և իր թէ կրօնական պրօպագանդայի համար դրամական նպատակներ են բաժանում հայ աղաքահալութեամբ»:

Կ. Պօլից հաղորդում են թիւրքաց քամիների աղաքահալութեան տակ գտնվող «Polit. Corresp.» լրագրին. «Ճիշդ չեն այն լուրերը որ պատրիարք Օրմանեանի դէմ հայ-լուսաւորական աղաքահալութեանը գործունէութիւնը գնալով աճում է: Ընդհանրապէս այնպէս է երևում, որ հայ աղաքահալութեան մասնակցի մէջ ևս քիչ քիչ թափանցում է հայ աղլի շախմատ տարրի այն համոզմունքը, թէ իրան հացը ծանր վերքերը կարելի է բժշկել միայն կատարակապէս ենթարկելով վերջի քոյրերին ունեցող կարգին, մի և նոյն ժամանակ սուրբ երկրորդ պաշտպանելով եկեղեցու դպրոցի անհրաժեշտ կարիքները և այլն: Այդ պատճառով պէտք է յուսար, որ այ ևս խրախույս չեն գտնի հայերի մէջ վերադարձնող սահմանները գտնի եղող ձգտումները: Գրան, անկասկած, չառ են նպատակում պարտադրել քաղաքները, որ նա խրաքանչիւր կիրակի խօսում է Գուս-Գարսի մայր տաճարում կամ Կ. Պօլի մեծ եկեղեցիներից մէկում: Պատրիարքի այդ օրինական ձգտումները այն ժամանակ միայն աշխուրջութիւն կունենան, եթէ Բ. Գուսը համապատասխան օգնութիւն ցոյց կը տայ նրանց՝ բաւարարութիւն տալով հայ աղաքահալութեան ամենամահաւան կարիքներին նահանգներում, իր խոստման համաձայն»:

ԲԱՂԱՔԱՆԵ ԿԵՆՏԵՐՑ ԳՈՐԾ

Վերջերս Անդրկայում արտատախտ կուսակցութիւնը լրացուցիչ ընտրութիւնների ժամանակ մի խոսքը յաղթութիւն տարաւ: Այդ հանգամանքը աւելի տուեց արտատախտներին միտակել այն թէ՛ արդիւնք, որի մէջ ընկած է կուսակցութիւնը Գրաքստի հետամուտը յետոյ: Արտատախտները ինչպէս ասում է անդլիական մի ամսագիր, թիւղ են այն պատճառով որ պարագլուխ չունեն: Եթէ Գրաքստի կարողանար այժմ էլ գործել լոյր Սոլլիքի վրա այժմեան կուսակցութիւնը վարդը ծաղրի առաքից դարձած կը լինէր ամբողջ աշխարհի առաջ: Ներքին գործերի մէջ այժմեան կուսակցութիւնը բունց պահպանողականներին յատուկ է մի ուղղութիւն, որ աշխատում է ոչնչացնել նախկին աղաքահալութեան ֆօրմները հետեւեալները, իսկ արտաքին քաղաքականութեան մէջ Սօլլիքի ցոյց տուեց այն-քան վախկտութիւն և անհրաժեշտութիւն, որ պիտի նոյն իսկ ամենաթուղ աղաքահալութեան միջնորդները ոչ մէկը ներկայ դարում չէ ցոյց տուել: Եւ այնու ամենայնում, աղաքահալութեան կուսակցութիւնը չէ կարողանալ միջոց պահպանողականների դէմ, այժմեան կուսակցութիւնը ոչ միայն չէ թուլացել իր անհրաժեշտութիւնը, այլ ընդհակառակը, այժմ չառ գործը է չնորհիւ այն հանգամանքի, որ ընդլայնվելու աղաքահալութեամբ

կուսակցութիւնը ոչնչութիւն է կազմում նրա դէմ: Նա ոչ պարագլուխ ունի, ոչ որոշ պրօգրամ: Գրաքստի հետաքրքրական է մանաւանդ այն պատճառով, որ աղաքահալ կուսակցութեան յայտնի գործիչներ Հարկօրտ, Ջօն Մօրէյ, Ասլիլի, Ֆատիլ, Քիւսալ ամսագրի կարծիքով, չեն կարող կուսակցութեան լուս պարագլուխ դառնալ: Անդլիան այժմ տեսնում է թէ Գրաքստի ինչ հակայ էր...

II
Այժմեան խաղաղի վերածնութիւնը, որ կատարված փառա դարձաւ 30—35 տարի առաջ, առաջացրեց պապի աշխարհական իշխանութեան կատարեալ ջնջումը: Կաթօլիկ խաղաղան անհետացաւ, որպէս զի աղաքս խաղաղ իրրե մի քաղաքական ամբողջութիւն յարութիւն առնել աւերակների տակից, այդ ժամանակից կաթօլիկ կղերը Գարիբալդիի խաղաղի ուրիշ թշնամի դարձաւ: Պաշտօնը, որ միտք ունի հին կաթօլիկութեան իրաւունքները վերականգնել, չը դադարեց և այժմ ասացել է այնպիսի փառապաշտ կաթօլիկներով, որ խաղաղի առաջին միջնորդ մարդիկ Բաղդիւր վերջերս հրատարակեց մի շրջաբերական, որով առաջարկում է օտարականներին լուրջ ուշադրութիւն դարձնել կաթօլիկ կղերի գաղտնի պրօպագանդաների վրա: Եւ իրաւ, կղերը այժմ ծածկել է ամբողջ կղերը իր հինարկութիւնների ցանցով, որոնք մեծ մասամբ բարեգործական նպատակներ ունեն, օրինակ, ձրի ճաշարաններ, նշարաններ, ապաստանատներ, գիւղական գանձարաններ, կղերներ երկրապարտութեան համար, արդիւնով կղերը աշխատում է ձեռք բերել ահապի աղքատներին հատարակ ժողովրդի վրա և ծառայելու: Նրա համակրութիւնները իր շահերին: Վատիկանի օրգան «Osservatore Romano» վրդովւած է մարկիլ Բաղիլիի շրջաբերականից և քաղաքում է կատարել կուս միջնորդութեան դէմ, խրատում է իր կողմնակիցներին լինել զգույս և պատրաստ թշնամու ջարդեր և դիմադրելու համար: Երևում է որ կաթօլիկութիւնը այժմ ըզգում է որ ունի ոյծ, երևում է որ խաղաղի կուսակցութիւնը պարտաւորված կը լինի ծանր կռիւ սկսել նրա դէմ: Հարց է, ունի է պատկառում ապագան: 1863 թվականին խաղաղութիւնը հաստատված պետական թէ՛ քաղաքական կաթօլիկութիւնը իրրե քաղաքական մարմին և վերադարձեց նրան իր իսկական կաշուով, դէպի վանքի ու աղօթքներ: Պէտք է յայտնենալ, որ նոյն խաղաղութեամբ այժմ էլ կը կարողանայ ամենամարդ կաթօլիկութեան անհաղադար ձրդտունները և նրա աղօղութիւնը կը լինի ստաշաղկապութեան մի նոր յաղթանակ:

III
Եւրօպայի հարաւարեւմտեան անկիւնում, ինկվիլիպիտի վերաւորված կաթօլիկութեան հայրենիքում, խաղաղութիւն անդլիաները ձգնում են յաղթանակ տունը, բայց, իրար: Մեր խօսքը Ազանիայի մասին է: Գիւս ամսագր անարխիստի ձեռքից ընկաւ Կանօպա ղէկ-Կատիլիօ միջնորդ, պահպանողականութեան այդ օրերը, որի հովանու տակ քաղաքական յանցարարները բանտերի մէջ ստիպել տանջանքներին էին ենթարկվում: Փիլի ժամանակ առաջ կաթօլիկ կղերը եկեղեցուց մերժեց ֆրանսիական միջնորդին, որ ծախել էր ինչ որ վանքական կուսածը: Բայց ամենից նշանակալին է Կուրայի ապստամբութիւնը, որ շարունակվում է անցեալ տարիներից: Ամենիկայի այդ հարաւար կղերն աւերակ է դարձել, որովհետեւ բնակիչները չեն ուզում տանել Սպանիայի լուծը, իսկ Սպանիան չէ ուզում օչնիլ թէ՛ ֆօրմ մտցնել իր կողմնակցութեամբ: Գործերի գրութիւնը այժմ անցել է, որ ապստամբները չեն ընկճվում, իսկ սպանիական կուսակցութիւնը կատարեալապէս ուժաւորաւ է դարձել: Ֆրանսիական անանկութիւնը խեղդում է ապստամբներին հետեւեալ գործը, լրագրիւնները պատմում են թէ ինչ ստիպել դրութեան մէջ են սպանիական գործերը Կուրայում, կոտորածները միայն ապստամբները չեն, այլ և անդլական հիւանդութիւնները: Այդ մաքառումը ինչպէս երևում է, յոյ-նեցիկ է կատարեալութիւնը և սպանիական նոր միջնորդութիւնը, որ այս քանի օրերը անցաւ գործերի գլուխը ինչպէս երևում է, վճել է թէ՛ ֆօրմներ մայրնի մի բան, որ պահանջում էին կուրայիցները մկրդից և որի համար սխիւստ աւերակը հակառակ է թէ՛ ֆօրմներին: Երբ Եւրօպայի ձախկան զգլած է ունենալ իր հարաւային ծաղրերում մի մի թիւրքիւ: Ամենից ծի-ծաղրելին այն է, որ թէ՛ ֆօրմների հակառակորդները, նրանք, որոնք կողմնակից են մշտական արեւմտահայութեան, սարսափաւոր միջոցներին, առաջարկում են, որ Սպանիան միանայ ֆրանսի-

ստական դաշնակցութեան... Բայց ինչ կարող են անել դաշնակցութիւնները մի երկրի համար, որ ցամաքած է, անկենդան է, որին սպանել է կրօնական ֆանատիկները և զրանից առաջացած չինական անհարգութիւնը...

ՆԱՍԱԿ ԹԻՒՐԿԻԱՅԻՑ

Կ. Պօլիս, սեպտեմբերի 11-ին
Թուրքերէն «Մալիաթ» անուն թերթին իր շարաթական պատկերադարձ «Հանդէսին» մէջ Օրմանեան պարտիարքին փառաւոր մէկ պատկերն հրատարակած է: Բարթաղիմէոս Էֆէնդիին յետոյ՝ այս առաջին անգամն է, որ թուրք թերթիւն մէջ հայոց պատրիարքին պատկերը կը հրատարակի և այս նշանաւոր փառքին՝ արժանի կը լինի Օրմանեան Էֆէնդի: «Մալիաթ» այդ պատկերն հրատարակելով հետեւալ կենսագրական ծանօթութիւնները կուտայ, որ թարգմանելով կը փութաւր «Մալի» ընթերցողներուն ծանօթացնել:

«Բիւթլիլու Մաղաթի Էֆէնդի Օրմանեան ծնած է 1841 փետրուարի 11-ին Կ. Պօլիս, Պէրաի մէջ: 1851-ին, տակաւին տասը տարեկան, կրօնաւոր դառնալու համար Հուսիմ գնաց և նախ Անտօնեան հայոց նախնական դպրոցներում մէջ շարունակաբար իր ուսումը կատարելէն վերջը՝ երկրորդական վարժարաններէն անցնելով Հուսիմ բարձրագոյն վարժարանին բարձրագոյն դասարանը մտաւ և 1860-ին տեղւոյն համալսարաններէն՝ աստուածաբանութեան, և 1868-ին եկեղեցական կանոններու և կրօնական իրաւագիտութեան վարդապետի վրդախանութեան արժանացաւ: Միւս շարքէն է՝ իր աստուածաբանական քննութիւնները պապին տուելով թեանու և հրատարակաւ անցուց, այն ատեն հին ներկայ գտնուել էր նաև մեր կայսերական թիւնապահներէն վախճանեալ Կոմէր-Փաշան:

«Ասից վերջը միւս շարքէն է Հուսիմ Անտօնեան հայոց միջնորդութեան մէջ ընդունվելով մի և նոյն ժամանակ տեղւոյն աստուածաբանական ակադէմիային միացնել անդլականութեան պաշտօնն ալ իրն յանձնուեցաւ: 1870-ին երբ կաթօլիկ հայոց մէջ պապին «Էֆէնդի» կրօնական և անախարկութեան կռիւ ծաղկեցաւ՝ Օրմանեան Էֆէնդի հակա-հաստնեան կուսակցութեան ամենին գլխաւոր գործիչներէն մէկն և դաւ և մինչև անգամ այս խնդրին վրա ընդարձակ դիրք մը հրատարակեց՝ որուն մէջ մանրամասն կը բացատրել Արեւելի և օսմանեան պետութեան մէջ գտնվող քրիստոնեաներուն ունեցած իրաւունքներն ու կանոններն և կը պաշտպանէր օսմանեան պետութեան նուիրական շահերն՝ համաձայն օտար պետութեանց շահերուն (Արդէն յայտնի է, որ հակահաստնեան կուսակցութիւնը կը պահանջէր, որ պապը իշխանութիւն չունենայ օսմանեան պետութեան մէջ գտնվող հայ կաթօլիկներուն վրա):

«Օրմանեան Էֆէնդի 1870-ին, վատիկանի մէջ գտնվելով եկեղեցական ժողովին ներկայ գտնվելէն յետոյ Անտօնեան հայոց ամբողջ միաբանութեան հետ Հուսիմէն մեկնելու պարտաւորվեցաւ, բայց մէկ տարիէն վերջի երբ խաղաղութիւնը Հուսիմի տիրեցին, դարձեալ Հուսիմ վերադառնալով հայոց պատրիարքարանի պաշտօնեայ կղաւ (?) 1880-ին Երզրում հայոց առաջնորդական պաշտօնեայ կուլիլով հանդերձ, պատրիարքարանի կողմանէ մանաւոր պաշտօնեաներով Մուշ, Վան և Բաղէզ զրկվեցաւ: Ամբողջ Եօթ տարի շարունակելով այս պաշտօնն՝ 1885-ին ի նշան մեծաբանաց երբորդ կարգի Մ. Ջիլիլի պատուանշան շնորհուեցաւ իրեն:

«Օրմանեան Էֆէնդի այդ ժամանակամիջոցին մէջ իր ցոյց տուած կարողութեան և ձեռնահաստնեան հիւրհիւ 1886-ին Էջմիածին գնաց և յարգամեծար (հիւրանելու) Մակար կաթօլիկոսի կողմանէ արքեպիսկոպոսութեան աստիճանին բարձրացաւ: Մէկ տարի Էջմիածնի մէջ առաւածաբանութեան դասախօսութիւն ընելէ յետոյ Կ. Պօլիս վերադարձաւ և պատրիարքարանի իրաւասութեան ներքե գտնվող հայոց Գարեվանքին տնօրէն և վանահայր անուանուեցաւ և երբ պատրիարք կղաւ, տակաւին կը շարունակէր նոյն պաշտօնը:

«Բիւթլիլու Օրմանեան Էֆէնդի 1896 նոյեմբեր 6-ին պատրիարք ընտրվեցաւ և ընտրութեան ժամանակ քաշներու մեծամասնութիւն մը շահեցաւ: Բիւթլիլու Օրմանեան Էֆէնդի իր գրաւված ամեն պաշտօններում մէջ նորին կայսերական վահալատութեան բարեհաճութեան հակառակ և և ընթացքի մէջ չի գտնուելով կատա-

*) Մեշարեւէն՝ վերջին և ևս կը նշանակէ և բարձր անհաւատութիւններու համար միայն կը գործածվի:

Типографія Канцел. Главноточ. Гражданск. частью на Кавказѣ, Лорисъ-Меликовская ул., д. ваз.